

УДК 364.043

Попович Анна Михайлівна

кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Державний вищий навчальний заклад

«Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

СОЦІАЛЬНІ БАР'ЄРИ ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

У статті здійснено аналітичний огляд системи соціальної реабілітації. До згаданої системи віднесені наступні види соціальної реабілітації: інформаційна, соціально-середовищна, освітня, професійна, трудова, соціокультурна. Розкрито зміст окремих із видів соціальної реабілітації, проаналізовано стан нормативно-правового забезпечення соціальної реабілітації в Україні. Здійснено стислий аналіз сучасного стану соціальної реабілітації учасників АТО, виокремлені важливі проблеми, які ускладнюють її застосування на практиці.

Ключові слова: соціальні бар'єри, види соціальної реабілітації, міждисциплінарна команда, учасники АТО.

Вступ. Україна стикнулася з новими викликами, пов'язаними з воєнними діями на сході України. Руйнація звичної моделі життєдіяльності, розрив сформованих соціальних зв'язків та відносин вимагає адаптації до нових умов життя, відновлення психоемоційних та фізичних ресурсів, повернення втрачених соціальних позицій. Особливо гостро постає проблема реабілітації осіб, що набули інвалідність внаслідок участі в АТО, а також внутрішньо переміщених осіб, біженців, бездомних, осіб, що вийшли з місць позбавлення волі. Проте сьогодні все частіше висловлюються думки, що в країні немає налагодженої системи реабілітації (медичної, психологічної, соціальної). Зокрема, функції соціальної реабілітації розподіляються між установами та організаціями освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, засобів масової інформації, соціального захисту та іншими. Складність полягає в тому, що всі ці соціальні інститути не завжди тісно співпрацюють, а ситуація в країні попри підвищену потребу в такій діяльності різко обмежує їх можливості у підтримці реабілітаційної роботи. Схвалення Концепції Державної цільової програми з медичної, психологічної, соціальної реабілітації та адаптації учасників антитерористичної операції до 2020 року [10] і надалі залишається одним із першочергових завдань.

Таким чином, актуальність статті зумовлена як поточними, так і перспективними потребами суспільства у здійсненні соціальної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів соціальної реабілітації присвятили свої праці Н.Голова [1], А.Гриб [2], А.Іпатюк, Ю.Коробкін, О.Мороз [3], М.Кравченко [4], О.Поляк [5], А.Потіха [6], О.Тополь [12], В.Щеньова, К.Уварова [13]. Цей вид діяльності розглядається переважно у контексті проблем медико-соціального та правового характеру, що зумовлює необхідність соціального захисту окремих категорій населення у законодавчо визначених рамках, або ж як соціокультурна взаємодія між окремими категоріями людей у складних життєвих обставинах та суспільством.

Наведені роботи містять багато цінного і корисного. Однак, викладені у них наукові знання потребують узагальнення й систематизації.

Визначення мети та завдань дослідження. Стаття є спробою обґрунтування системи соціальної реабілітації як дієвого механізму включення окремих категорій населення до повноцінної життєдіяльності. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) розкрити сутність соціальної реабілітації та її види; 2) висвітлити нормативно-правову базу впровадження соціальної реабілітації; 3) здійснити стислий аналіз сучасного стану соціальної реабілітації учасників АТО, вирізняти

© Попович А.М.

важливі проблеми, які ускладнюють її застосування на практиці.

Виклад основного матеріалу. Соціальна реабілітація спрямована на відновлення порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин (внаслідок інвалідності, зміни соціального статусу, девіантної поведінки тощо). Дослідники [2; 12] відмічають, що дезадаптація особистості відбувається не лише на психологічному, а й на соціальному рівні. Виступаючи на одному із прламентських слухань, О. Богомолець зазначила, що понад 70% учасників АТО потребують психологічної реабілітації. При цьому, зауважила вона, «немає досі єдиної державної цільової програми медичної, психологічної і соціальної реабілітації та адаптації учасників АТО. Немає сенсу робити психологічну реабілітацію, тримати людину в санаторії, якщо вона потім виходить і не знає, як жити. Якщо у неї немає роботи, якщо вона не реабілітується, не приймається суспільством, якщо не визнається її право на активне продовження життя» [10].

До найбільш важливих цілей соціальної реабілітації належать: повернення у суспільство, подолання ізоляції, підвищення соціальної активності, розширення соціальних контактів, підтримка оптимального рівня життя. Стаття 4. Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» декларує, що діяльність держави виявляється у виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності» [7]. Анонсувалося, що розроблений законопроект «Про попередження інвалідності та систему реабілітації в Україні» забезпечить функціонування загальнодержавної системи реабілітації, впровадження цілісної системи реабілітації в Україні для осіб з тимчасовим обмеженням життєдіяльності та людей з інвалідністю; закріплення на законодавчому рівні здійснення реабілітаційних заходів мультидисциплінарними командами. Однак він досі знаходиться на доопрацюванні.

Основною метою соціальної реабілітації є розвиток у людини здатності до самостійної життєдіяльності, боротьби з труднощами, протистоянню негативному впливу навколишнього середовища. Соціальні працівники свідомо і послідовно організовують процес досягнення таких цілей. Їх професійна підготовка містить, по-перше, міждисциплінарний науково-освітній фунда-

мент; по-друге, органічне поєднання теоретичної і практичної діяльності; по-третє, включеність в розробку і здійснення різних соціально значущих проєктів щодо вирішення соціальних проблем різних категорій отримувачів соціальних послуг. Складність може полягати в тому, що об'єктом соціально-реабілітаційної діяльності може бути доросла самостійна людина, сформована як особистість, з усталеною системою знань, умінь та навичок, цінностей та ідеалів, а також системою потреб.

Комплексний підхід до реабілітаційного процесу вимагає залучення міждисциплінарної команди для подолання (пом'якшення) наступних бар'єрів: інформаційних, освітніх, соціально-трудових, соціокультурних, просторово-середовищних. У рамках вищезгаданих бар'єрів важливим є вибір того чи іншого виду соціальної реабілітації. Розкриємо сутність окремих із них.

Інформаційні бар'єри зумовлені труднощами в отриманні інформації про свої функціональні порушення, права, мережу підтримки. Нині здійснюються певні спроби вирішення цієї проблеми. Нова редакція Закону України «Про звернення громадян» [8] передбачає, що усне звернення викладається громадянином на особистому прийомі або за допомогою засобів телефонного зв'язку через визначені контактні центри, телефонні "гарячі лінії" та записується (реєструється) посадовою особою. Письмове звернення також може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення).

Поліпшення доступу до інформації осіб із порушеннями слуху вимагає дублювання на жестову мову або титрування інформації. Гострою залишається проблема доступу до інформації осіб із інтелектуальною та психосоціальною формою інвалідності. Формат «спрощеного читання», інші підсилювальні формати не введено до правового поля. Існує дефіцит спеціальних телепередач із сурдоперекладом, книг брайлівського шрифту і т.ін.

Освітні бар'єри формуються труднощами в отриманні загальної, спеціальної або додаткової освіти, професійної перепідготовки. Як один з найефективніших шляхів виходу людини зі стану ізоляції від суспільства, вона сприяє вирівнюванню життєвих шансів, подоланню психологічних та суспільних бар'єрів [4]. Нині існує потреба професійного навчання за цивільними спеціальностями для постраждалих учасників АТО. Для них державна цільова підтримка для здобуття професійно-технічної та вищої освіти надається у вигляді: повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти; соціальної стипендії; безоплатного забезпечення підручниками; безоплатного доступу до мережі Інтернет, систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах; безоплатного проживання в гуртожитку і т.ін. [9].

З початку 2015 року професійне навчання за направленням державної служби зайнятості пройшли 5,5 тис. безробітних з числа учасників АТО, зокрема, у першому кварталі 2017 року – 1,7 тис. осіб [14].

Несформованість ринку праці для окремих категорій населення служить причиною трудової сегрегації. В контексті сучасних пріоритетів соціальної політики зайнятості розглядається як одна із складових повноцінної реабілітації [3]. Станом на 1 квітня 2017 року статус безробітного мали 24,4 тис. безробітних з числа учасників АТО. В середньому по Україні частка учасників АТО серед усіх зареєстрованих безробітних становила 6% [14]. Для працевлаштування зазначеної категорії осіб встановлено додаткові гарантії. За інформацією Державної служби зайнятості, з початку 2015 року послугами з працевлаштування скористалися 61,2 тисячі безробітних з числа військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції, зокрема у першо-

му кварталі 2017 року – 31,4 тис. осіб [14].

Пошук роботи здійснюється як традиційними шляхами, через Держслужбу зайнятості чи вакансії від спілок ветеранів АТО, так і через спеціалізовані групи в соцмережах і т.ін. Своєрідною платформою для пошуку та пропозицій роботи колишнім військовим стали декілька груп в соцмережі Facebook, зокрема, «Робота після АТО. Вакансії (народна платформа)». Найбільше пропозицій є для тих, хто не шукає вузькоспеціалізовану роботу, що вимагає вищої освіти.

Причиною просторово-середовищних бар'єрів є непристосованість архітектурного середовища, транспорту, нестача обладнання і пристосувань для побутових процесів, самообслуговування й вільного пересування. Відповідно соціально-середовищна реабілітація здійснюється в двох самостійних напрямках: 1) пристосування навколишнього середовища до особливих потреб окремих категорій населення (забезпечення засобами пересування, протезно-ортопедичною допомогою, тифлотехнікою, сурдотехнікою, іншими технічними засобами для праці, побуту, навчання, дозвілля, фізкультури і спорту, духовного розвитку); 2) пристосування індивідів до навколишнього середовища, розвиток умінь та навичок, що забезпечують здатність до самообслуговування.

Соціально-середовищна реабілітація включає ряд конкретних заходів: 1) спеціально обладнані квартири; 2) спеціальні житлові будинки з комплексом соціально-побутових послуг; 3) спеціально обладнані об'єкти, що полегшують пересування й доступ (установи соціального захисту, медичні установи, об'єкти культури, магазини, вокзали і т.ін.); 4) спеціально пристосовані транспорт, тротуари, підземні переходи і т.ін.; 5) оснащеність засобами звукової і світлової сигналізації автобусних зупинок, транспортних розв'язок, вокзалів, аеропортів, установ торгівлі і соціально-побутового обслуговування та інших об'єктів.

Емоційні бар'єри формуються як непродуктивними емоційними реакціями оточуючих (цікавість, глузування, ніяковість, почуття вини, гіперопіка, страх і т.ін.), так і фруструючими емоціями самої людини (жалість до себе, недоброзичливість до оточуючих, очікування опіки, прагнення звинуватити когось у своїх проблемах, прагнення до ізоляції і т.ін.).

Соціокультурна реабілітація як ще один із різновидів соціальної реабілітації забезпечує участь у соціальній взаємодії та задоволення культурно-дозвілєвих потреб. Окрім спорту, це можуть бути заняття в різних студіях, творчих колективах, організація виставок, концертів, фестивалів і т.ін.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, варто зазначити, що соціальна реабілітація спрямована на відновлення порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин і як система включає наступні види: інформаційну, освітню, професійну, соціально-трудова, соціально-середовищну, соціокультурну. Її здійснення утруднюється термінологічною невизначеністю, відсутністю комплексного підходу до реабілітаційного процесу, як і державної цільової програми медичної, психологічної та соціальної реабілітації, зокрема, учасників АТО. Несформованою залишається і нормативно-правова база цієї діяльності, наразі здійснюється поточна редакція основних законів, окремі проєкти відправлені на доопрацювання.

У подальшому поглибленого вивчення потребують проблеми нормативно-правового, а також науково-інформаційного, кадрового та організаційного забезпечення соціальної реабілітації; формування міждисциплінарних команд, що розширить можливості і підвищить ефективність включення згаданих у статті цільових щодо цієї діяльності груп населення до повноцінної життєдіяльності.

Список використаної літератури

1. Голова Н.І. Шляхи та засоби соціальної реабілітації дітей та молоді з обмеженими можливостями: від ізоляції до інтеграції. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 10.04.2017).
2. Гриб А.С. Соціальна дезадаптація учасників бойових дій та особливості її профілактики та психокорекції. URL: <http://medpsyhology.pp.ua/> (дата звернення: 10.04.2017).
3. Платов А.В., Коробкін Ю.І., Мороз О.М. Аналіз сучасного стану реабілітації інвалідів в Україні. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-suchasnogo-stanu-reabilitatsiyi-invalidiv-v-ukrayini> (дата звернення: 10.04.2017).
4. Кравченко, М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf> (дата звернення: 14.04.2017).
5. Поляк О.В. Проблеми соціальної реабілітації осіб з обмеженою дієздатністю. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/447> (дата звернення: 10.04.2017).
6. Потіха А. Соціально-психологічна та медична реабілітація учасників АТО. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=858:reabilitatsiya-uchasnikiv-ato&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 10.04.2017).
7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ за станом на 01.01.2017 //База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 20.04.2017).
8. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII //База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-19#n70> (дата звернення: 14.04.2017).
9. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Державні гарантії соціального захисту учасників антитерористичної операції, Революції Гідності та членів їхніх родин: стан і перспективи»: Постанова від 09.02.2017 № 1843-VIII //База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/1843-19/page> (дата звернення: 14.04.2017).
10. Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійно-технічної та вищої освіти: Постанова від 23.11.2016 № 975 //База даних «Законодавство України» /Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/975-2016-p/para10#n10> (дата звернення: 18.04.2017).
11. Про парламентські слухання на тему: «Державні гарантії соціального захисту учасників антитерористичної операції, Революції Гідності та членів їхніх родин: стан і перспективи» 19 жовтня 2016 року. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249416101&cat_id=244828973 (дата звернення: 18.04.2017).
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо поліпшення доступу до інформації осіб з порушеннями слуху: Проект Закону України. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125648&cat_id=80453 (дата звернення: 19.04.2017).
13. Тополь О.В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuP_2015_124_61.pdf (2 квітня 2017 року) (дата звернення: 14.04.2017).
14. Щеньова В.Б., Уварова К.В. Соціальні підприємства як інструмент вирішення проблеми зайнятості людей з інвалідністю. URL: http://confcontact.com/2013_04_zhv/19_Chenjova.htm (дата звернення: 10.04.2017).
15. Щодо надання послуг державної служби зайнятості безробітним з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО: Аналітична записка. URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=393494> (дата звернення: 19.04.2017).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.

Попович Анна

кандидат социологических наук, доцент
доцент кафедры социологии и социальной работы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

СОЦИАЛЬНЫЕ БАРЬЕРЫ И СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ

В статье осуществлен аналитический обзор системы социальной реабилитации. К упомянутой системе отнесены следующие виды социальной реабилитации: информационная, социально-средовициная, образовательная, профессиональная, трудовая, социокультурная. Раскрыто содержание отдельных из видов социальной реабилитации, проанализировано состояние нормативно-правового обеспечения социальной реабилитации в Украине. Осуществлен краткий анализ современного состояния социальной реабилитации участников АТО, выделены важные проблемы, которые затрудняют ее применение на практике.

Ключевые слова: социальные барьеры, виды социальной реабилитации, междисциплинарная команда, участники АТО.

Popovych Anna

Candidate of Sociological Sciences, PhD, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

SOCIAL BARRIERS AND SOCIAL REHABILITATION

Relevance of the article is caused by the increased need for complex rehabilitation (medical, psychological, social) in connection with military actions in eastern Ukraine. The article is an attempt to justify the scientific possibilities of social rehabilitation in the context of the current situation in Ukraine. It was found that a complete system of social rehabilitation aimed at restoring disturbed or lost individual social connections and relationships. This condition can occur as a result of disability, social status changes, deviant behavior. By this system include the following types of rehabilitation, informational, social, environmental, educational, professional, labor, social and cultural. The content of some of the types of social rehabilitation and the state regulatory support of the rehabilitation in Ukraine is described. The brief analysis of the current state of rehabilitation participants ATO is done, the important issues that complicate its use on practice are illustrated.

Key words: social barriers, the species of the social rehabilitation, interdisciplinary team, members of the ATO.